

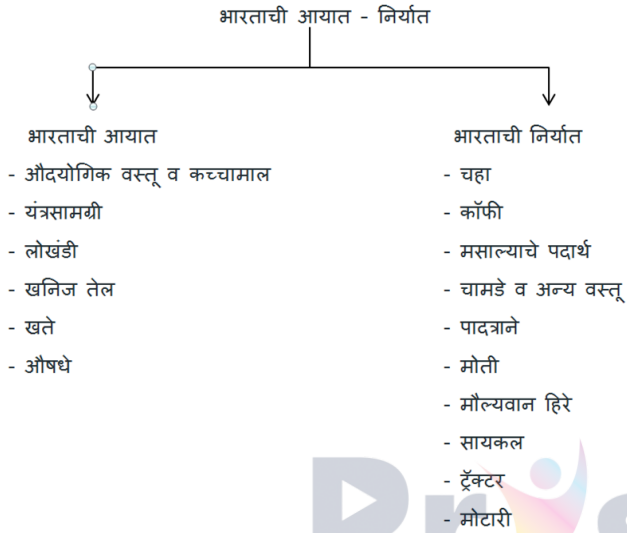
Chapter: 8

Q.1 Extra Question (Not to use)

0

- 1 पाठाच्या मदतीने संकल्पना चित्र तयार करा.
भारताची आयात - निर्यात

Ans

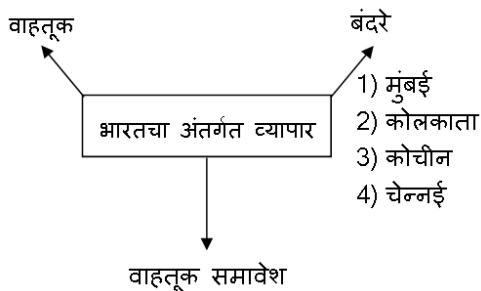

- 2 पाठाच्या मदतीने संकल्पना चित्र तयार करा.
भारतातील उद्योग

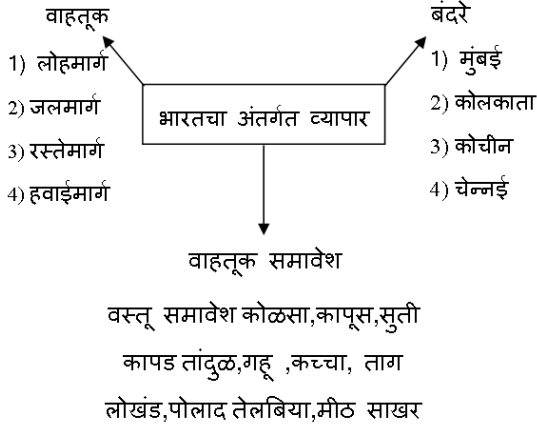
Ans

- 3 भारतचा अंतर्गत व्यापार

Ans

Q.2 दिलेल्या पर्यायापैकी योग्य पर्याय निवडून विधाने पुन्हा लिहा.

- 1 वस्त्राद्योग समितीचे प्रमुख काम हे आहे.
अ. कापड उत्पादन करणे. ब. वस्त्रांची गुणवत्ता निश्चित करणे.
क. कापड निर्यात करणे. ड. लोकांना रोजगार उपलब्ध करून देणे.

Ans वस्त्राद्योग समितीचे प्रमुख काम **वस्त्रांची गुणवत्ता निश्चित करणे** हे आहे.

- 2 १९४८ मध्ये या हेतूने भारतीय औद्योगिक वित्त महामंडळाची स्थापना करण्यात आली.
अ. औद्योगिक क्षेत्राचा अधिक विकास व्हावा.
ब. औद्योगिक प्रकल्पांना दीर्घ मुदतीचे कर्ज उपलब्ध करून देणे.
क. रोजगार निर्मित व्हावी.
ड. तयार मालाची गुणवत्ता निश्चिती व्हावी.

Ans १९४८ मध्ये **औद्योगिक प्रकल्पांना दीर्घ मुदतीचे कर्ज उपलब्ध करून देणे** या हेतूने भारतीय औद्योगिक वित्त महामंडळाची स्थापना करण्यात आली.

- 3 भारतातील उपयोगाला 'सनराईज क्षेत्र' म्हटले जाते.
अ. लाग ब. वाहन क. सिमेंट ड. खादी व ग्रामोद्योग

Ans भारतातील **वाहन** उपयोगाला 'सनराईज क्षेत्र' म्हटले जाते.

- 4 सायकल उत्पादनात हे भारतातील प्रमुख शहर आहे.
अ. मुंबई ब. लुधियाना क. कोचीन ड. कोलकाता

Ans सायकल उत्पादनात **लुधियाना** हे भारतातील प्रमुख शहर आहे.

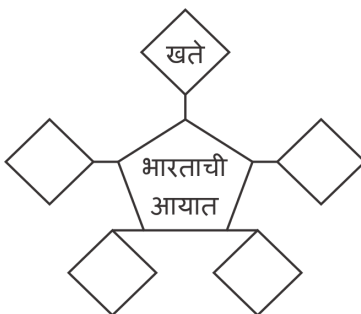
Q.3 पुढीलपैकी चुकीची जोडी ओळखा

i.	भारतीय औद्योगिक वित्त महामंडळ - औद्योगिक प्रकल्पांना दीर्घ मुदतीचे कर्ज उपलब्ध करून देणे.
ii.	औद्योगिक विकास महामंडळ - औद्योगिक क्षेत्राचा विकास करणे.
iii.	वस्त्रोद्योग समिती - विणकरांचे कल्याण करणे.
iv.	खादी व ग्रामोद्योग आयोग - ग्रामीण भागातील औद्योगिकीकरणास चालना देणे.

Ans **चुकीची जोडी** - वस्त्रोद्योग समिती - विणकरांचे कल्याण करणे.
बरोबर जोडी - वस्त्रोद्योग समिती - वस्त्रांची गुणवत्ता निश्चित करण्याचे काम करते.

Q.4 पुढील संकल्पनाचित्र पूर्ण करा.

- 1 भारताची आयात

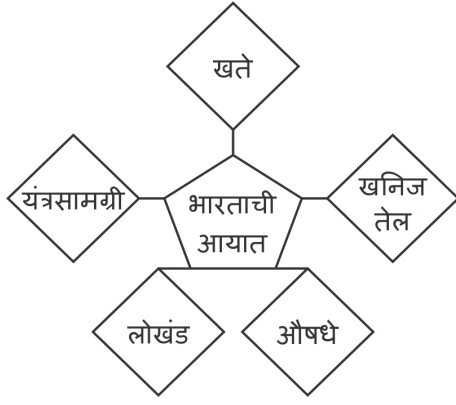

4

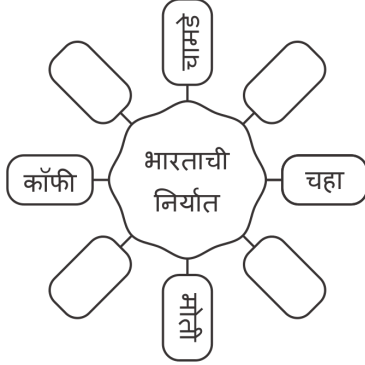
1

6

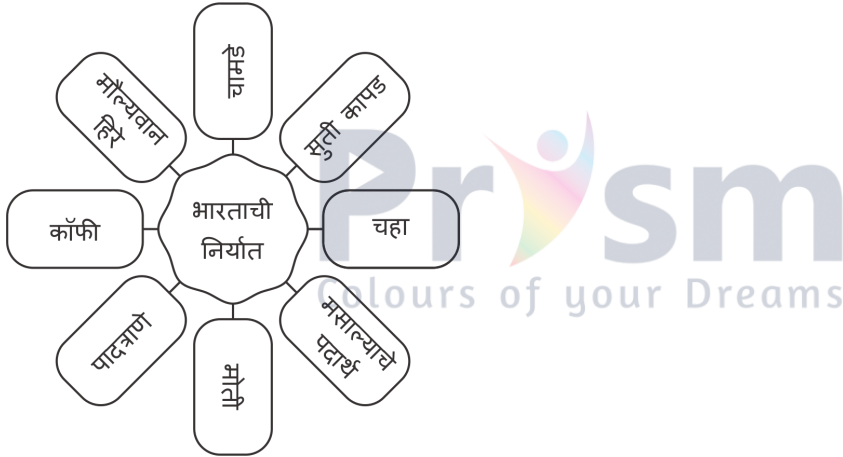
Ans

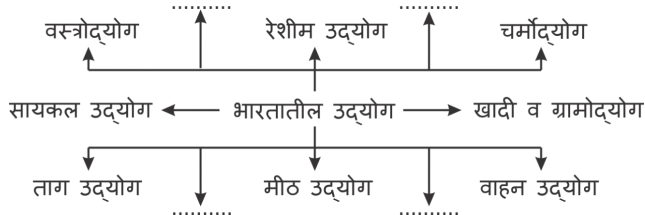
2 भारताची निर्यात

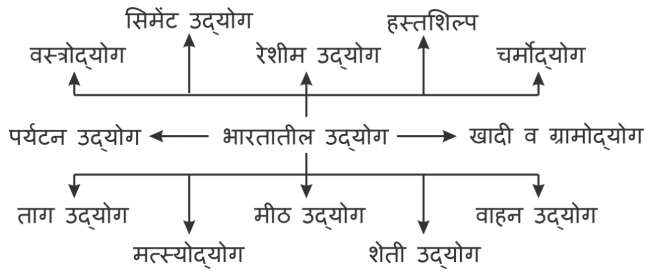
Ans

3 भारतातील उद्योग.

Ans

Q.5 टिपा लिहा.

1 भारताचा अंतर्गत व्यापार

Ans i. भारताचा अंतर्गत व्यापार लोहमार्ग, जलमार्ग, रस्ते, हवाई वाहतूक इत्यादी मार्गांनी चालतो.

ii. मुंबई, कोलकाता, कोचीन, चेन्नई, ही बंदरे महत्वाची आहेत.

iii. अंतर्गत व्यापारात कोळसा, कापूस, सुती कापड, तांदूळ, गहू, कच्चा ताग, लोखंड, पोलाद, तेलबिया, मीठ, साखर इत्यादी वस्तूंचा

समावेश होतो.

- iv. देशातील उद्योग धंद्यांच्या विकासांमुळे राहणीमान व जीवनमानाचा दर्जा उंचावतो.
- v. रोजगाराच्या अनेक संधी उपलब्ध होतात.
- vi. एकूणच भारताच्या अंतर्गत व्यापारामुळे देशाच्या प्रगतीमध्ये हातभार लागतो.

2 भारतात वनसंपत्तीवर आधारित कोणते व्यवसाय चालतात ?

- Ans** i. वनसंपत्तीवर आधारित उद्योगांसाठी सरकारने काही राखीव जंगले ठेवली आहेत.
ii. बांधकाम, कागद, वृत्तपत्र कागद, रेशीम, काडेपेटी, औषधी वनस्पती, मध, लाख, रंगकामासाठी लागणारा कच्चा माल यांवर आधारित उद्योगांसाठी जंगले आवश्यक आहेत.

Q.6 पुढील विधाने सकारण स्पष्ट करा.

1 भारतीय जनतेचे जीवनमान व राहणीमान दर्जा सुधारतो आहे.

- Ans** i. भारताचा अंतर्गत व्यापार लोहमार्ग, जलमार्ग, रस्ते, हवाई वाहतूक इत्यादी मार्गांनी चालतो.
ii. मुंबई, कोलकाता, कोचीन, चेन्नई ही बंदरे महत्वाची आहेत.
iii. अंतर्गत व्यापारात कोळसा, कापूस, सुती, कापड, तांदूळ, गहू, कच्चा ताग, लोखंड, पोलाद, तेलबिया, मीठ, साखर इत्यादी वस्तूंचा समावेश होतो.
iv. रोजगाराच्या अनेक संधी उपलब्ध होतात त्यामुळे देशातील उद्योगधंद्यांचा दर्जा उंचावतो.

2 भारतात पर्यटन उद्योग वाढीला लागला आहे.

- Ans** i. भारताला समृद्ध असा सांस्कृतिक वारसा लाभला आहे.
ii. आपल्या देशाच्या कानाकोपऱ्यात विविध धर्मियांची प्रार्थनास्थळे, तीर्थक्षेत्रे, नद्यांचा संगम, किल्ले, लेणी आहेत.
iii. त्यामुळे देश विदेशातील लोक पर्यटनासाठी भारतात येतात.
iv. पर्यटन विकास महामंडळाद्वारे पर्यटकांना राहण्याच्या, प्रवासाच्या सोई सुविधा दिल्या जातात.
v. पर्यटकांना विविध स्थळांची माहिती देण्यासाठी काही मार्गदर्शक असतात.
vi. काही दुर्गम भागात वाहने पोहचू शकत नाहीत. त्या ठिकाणी स्थानिक नागरीक मोबादला घेऊन पर्यटकांना मदत करतात. अशा रीतीने भारतात पर्यटन उद्योग वाढीस लागला आहे.

Q.7 दिलेल्या उताऱ्याचे वाचन करून त्यावर आधारित प्रश्नांची उत्तरे लिहा.

1

फळे आणि भाजीपाला यांचे मोठ्या प्रमाणात उत्पादन शेतीतूनच होत आहे. अलिकडे यावर प्रक्रिया करणारे अनेक उद्योग चालत आहेत. शेतीमधून मानवाच्या मुलभूत गरजा भागवल्या जातात. शेती व्यवसायाला प्रोत्साहन मिळावे म्हणून ग्रामीण क्षेत्रात बँका आणि सहकारी संस्थांमार्फत शेतकऱ्यांना कर्ज दिले जाते. पंचायत समितीमार्फत शेतीविषयक सुधारणांसाठी प्रशिक्षण भेट योजना, शेती सहली आणि शेतकरी मेळावे आयोजित केले जातात. शेती अवजारे, बी-बियाणे, खते यांचा पुरवठाही केला जातो. कृषी विद्यापीठाच्या विस्तार सेवा विभागाकडून शेतकऱ्यांना माती परीक्षण, फळबाग, रोपवाटिका, मत्स्यव्यवसाय, कुक्कुटपालन, बंदिस्त शेळीपालन, गाई-म्हशींचे संगोपन, दुग्धव्यवसाय, यांचेही प्रशिक्षण दिले जाते. जिल्हा व्यवसाय मार्गदर्शन संस्थेकडून मार्गदर्शन होते. उत्पादित माल साठवणुकीसाठी गोदाम (विअर हाऊस) बांधणीसाठी अर्थसाहाय्य दिले जाते. भारत अन्नधान्य उत्पादनात आणि पीक पद्धतीत स्वयंपूर्ण होत आहे. ढिंबक सिंचन, सेंद्रीय शेती यांसारखा आधुनिक पद्धतीने शेती करण्यात येत आहे.

प्रश्न:-

- i. पंचायत समितीमार्फत शेतीविषयक सुधारणांसाठी कोणत्या गोष्टी केल्या जातात ?
- ii. भारत कोणत्या घटकांत स्वयंपूर्ण होत आहे ?
- iii. शेती व्यवसायाला प्रोत्साहन मिळावे म्हणून कोणत्या गोष्टी केल्या जातात ?

- Ans** i. पंचायत समितीमार्फत शेतीविषयक सुधारणांसाठी प्रशिक्षण भेट योजना, शेती सहली आणि शेतकरी मेळावे आयोजित केले जातात.
ii. भारत अन्नधान्य उत्पादनात आणि पीक पद्धतीत स्वयंपूर्ण होत आहे.
iii. शेती व्यवसायाला प्रोत्साहन मिळावे म्हणून ग्रामीण क्षेत्रात बँका आणि सहकारी संस्थांमार्फत शेतकऱ्यांना कर्ज दिले जाते. पंचायत समितीमार्फत शेतीविषयक सुधारणांसाठी प्रशिक्षणभेट योजना, शेती सहली आणि शेतकरी मेळावे आयोजित केले जातात. शेती अवजारे, बि-बियाणे, खते यांचा पुरवठाही केला जातो. कृषी विद्यापीठाच्या विस्तार सेवा विभागाकडून शेतकऱ्यांना माती परीक्षण, फळबाग रोपवाटिका, मत्स्यव्यवसाय, कुक्कुटपालन, बंदिस्त शेळीपालन, गाई-म्हशींचे सांगोपन, दुग्धव्यवसाय यांचेही प्रशिक्षण दिले जाते. जिल्हा व्यवसाय मार्गदर्शन होते. उत्पादित माल साठवणुकीसाठी गोदाम (वेअर हाऊस) बांधणीसाठी अर्थसाहाय्य दिले जाते.

2

भारताला समृद्ध असा सांस्कृतिक वारसा लाभला आहे. आपल्या देशाच्या कानाकोपऱ्यांमध्ये विविध धर्मियांची प्रार्थनास्थळे, तीर्थक्षेत्रे, नद्यांचा संगम, किल्ले, लेणी आहेत. यांमुळे देशा-परदेशांतील लोक भारतात पर्यटनासाठी वर्षभर येत असतात. पर्यटन विकास महामंडळाद्वारे पर्यटकांना राहण्याच्या, प्रवासाच्या सोई-सुविधा केल्या जातात. या ठिकाणी विविध वस्तू विक्री आणि हॉटेल व्यवसाय मोठ्या प्रमाणात चालतो. पर्यटकांना त्या भागाची माहिती देण्यासाठी काही ठिकाणी मार्गदर्शक असतात. काही दुर्गम ठिकाणी वाहने पोहचू शकत नाहीत, त्या ठिकाणी तेथील स्थानिक लोक मोबादला घेऊन पर्यटकांना मदत करतात. यातूनही रोजगार उपलब्ध होतो.

- भारतात पर्यटक कधी प्रवास करतात ?
- पर्यटनाच्या माध्यमातून स्थानिकांना कोणत्या प्रकारच्या संधी निर्माण होतात?
- समजा तुम्ही मुंबईत मार्गदर्शक आहात? तर मुंबईला भेट देणा-या पर्यटकांना तुम्ही कोणत्या मनोरंजक गोष्टी सांगाल?

- Ans**
- भारतातील विविध पर्यटन क्षेत्रांमुळे देशा-परदेशांतील लोक वर्षभर प्रवास करतात.
 - पर्यटनाच्या माध्यमातून स्थानिकांना रोजगार उपलब्ध होतो. म्हणजे काही दुर्गम ठिकाणी जेथे वाहने पोहचू शकत नाहीत, त्या ठिकाणी तेथील स्थानिक लोक मोबदला घेऊन पर्यटकांना सोडण्यास मदत करतात.
 - मी मुंबईचा मार्गदर्शक म्हणून प्रथम त्यांना मुंबईचा इतिहास सांगेन की मुंबईचे नावे हे मुंबा देवीच्या नावावरून मुंबईला दिले आहे. ही १९११ मध्ये पाचवा जॉर्ज आणि राणी मेरी यांनी भारताला दिलेल्या भेटीचे स्मारक म्हणून ही भव्य कमान बांधण्यात आली. छत्रपती शिवाजी टर्मिनस ही इमारत सुंदरतेचा नमुना असून आज जगामध्ये वास्तुशास्त्रीयदृष्ट्या एक सुंदर स्थानक म्हणून गणले जाते. इत्यादी माहिती सांगेन.

3

भारतात पारंपारिक पद्धतीने आणि आधुनिक पद्धतीने शेती केली जाते. शेतीची अनेक कामे बैलाच्या मदतीने केली जातात. तसेच यंत्राचा वापर नांगरणी, पेरणीपासून-कापणी, मळणी इत्यादी कामांत होत आहे. भारताचा ग्रामीण भागातील प्रमुख व्यवसाय शेती आणि शेतीवर आधारित इतर कामे हा आहे. खेड्यापाड्यांत शेती व पशुपालन व्यवसाय चालतो. शेतीची कामे व शेती उत्पादन यांवर ७०% समाज अवलंबून आहे. शेती उद्योगात पुरुषांच्या बरोबरीने महिलांचाही वाटा मोठा आहे. भारतात शेती व्यावसाय विविध हंगामात चालतो. अनेक प्रकारची पिके शेतात घेतली जातात. ज्वारी, गहू, तांदूळ, डाळी, तेलबिया यांचे प्रामुख्याने उत्पादन घेतले जाते. त्याबरोबर कापूस, ऊस, त्यांच्यावर प्रक्रिया करून कापड साखर हेही उदयोग चालतात.

प्रश्न:-

- शेती कोणत्या पद्धतीने केली जाते ?
- खेड्यापाड्यांत कोणता व्यवसाय चालतो ?
- शेतीवर कोणकोणती उत्पादने घेतली जातात ?

- Ans**
- भारतात पारंपरिक पद्धतीने आणि आधुनिक पद्धतीने शेती केली जाते.
 - खेड्यापाड्यांत शेती व पशुपालन व्यवसाय चालतो.
 - भारतात शेती व्यवसाय विविध हंगामात चालतो. अनेक प्रकारची पिके शेतात घेतली जातात. ज्वारी, गहू, तांदूळ, डाळी, तेलबिया यांचे प्रामुख्याने उत्पादन घेतले जाते. त्याबरोबर कापूस, ऊस यांच्यावर प्रक्रिया करून कापड, साखर, हेही उदयोग चालतात फळे आणि भाजीपाला इत्यादी उत्पादन शेतीतूनच घेतले जातात.

Q.8

पुढील प्रश्नाचे सविस्तर उत्तर लिहा.

- 1** पर्यटन क्षेत्रातून लोकांना रोजगार कसा निर्माण होतो ?

- Ans**
- आपल्या देशाच्या कानाकोपऱ्यात विविध धर्मियांची प्रार्थनास्थळे, तीर्थक्षेत्र संगम, किल्ले, लेणी आहेत, त्यामुळे देशा-परदेशांतील लोक भारतात पर्यटनासाठी वर्षभर येत असतात.
 - पर्यटनाच्या निमित्ताने हॉटेल व्यवसाय मोठ्या प्रमाणावर चालतो अनेक स्थानिक वस्तूंची विक्री होते.
 - पर्यटकांना त्या भागांची माहिती देण्यासाठी मार्गदर्शक लागतो.
 - काही दुर्गम ठिकाणी वाहने पोहचू शकत नाहीत. त्या ठिकाणी तेथील स्थानिक लोक मोबदला घेऊन पर्यटकांना मदत करतात यातून रोजगार निर्मिती होते.

- 2** शेती व्यवसायाला प्रोत्साहन मिळावे म्हणून शासन कोणते प्रयत्न करते ?

- Ans**
- शेती व्यवसायात प्रोत्साहन मिळावे म्हणून सरकार ग्रामीण क्षेत्रात बँका आणि सहकारी संस्थामार्फत शेतकऱ्यांना कर्ज पुरवठा करते.
 - पंचायत समितीमार्फत शेतीविषयक सुधारणांसाठी प्रशिक्षण भेट योजना, शेती सहली आणि शेतकरी मेळावे आयोजित केले जातात.
 - शेती अवजारे, बी-बियाणे, खते यांचा पुरवठा केला जातो.
 - कृषी विद्यापीठाच्या विस्तार सेवा विभागाकडून शेतकऱ्यांना माती परीक्षण, फळबाग, रोपवाटिका, मत्स्यव्यवसाय, कुक्कुटपालन, बंदिस्त शेळीपालन यांचेही प्रशिक्षण दिले जाते.
 - जिल्हा व्यवसाय मार्गदर्शन केंद्राकडून मार्गदर्शन होते.
 - उत्पादित माल साठवणूकीसाठी गोदाम (वेअर हाउस) बांधणीसाठी अर्थसाहाय्य दिले जाते.
 - ठिबकसिंचन, सेंद्रीय शेती यांसारख्या आधुनिक पद्धतीने शेती करण्यात येत आहे.

- 3** भारतातील चर्मोद्योगावर टिप लिहा.

- Ans**
- चर्मोद्योग हा भारतातील मोठा उद्योग असून हा निर्याताभिमुख उपयोग आहे.
 - चामडे, कातड्यापासून तयार होणाऱ्या विविध वस्तू या उद्योगात तयार केल्या जातात.
 - चामडे पादत्राणे या वस्तूची निर्यात या उद्योगामार्फत केली जाते. त्यातून आपल्या देशाला परकीय चलन मिळते.